

De eerste tweehonderd woningen worden eind dit jaar gebouwd in de wijk Rijnvliet. Vink en San Giorgi pleiten ervoor dat er vanaf de start verbindingen worden aangelegd voor flora, fauna en voor de toekomstige bewoners zodat het openbaar groen zich kan ontwikkelen tot een robuust ecosysteem.

Voedselbos, ook in de stad!

Nederland krijgt zijn eerste grootschalige, stedelijke voedselbos. En wel in de nieuwe wijk Rijnvliet in Utrecht. Daar zal over enkele jaren een ecosysteem van eetbare planten groeien dat mensen met de natuur en elkaar verbindt. Tuin en Landschap volgt de ontwikkeling van dit vernieuwende openbaar groen.

Tekst Tuin en Landschap
Beeld Xavier San Giorgi en Felixx

Op weg naar de bushalte van een kiwibes snoepen. Tijdens het speekwartier struinen door het voedselbos en in de avonduren vleermuizen spotten bij het water van de Buitenvliet. Nu nog toekomstmuziek, over tien jaar dagelijkse werkelijkheid voor de bewoners van woonwijk Rijnvliet. Deze nieuwe wijk is (voorlopig) de laatste uitbreiding van de nieuwbouwlocatie Leidsche Rijn bij Utrecht. De eerste tweehonderd woningen van de in totaal duizend zullen eind dit jaar gebouwd worden.

Rijnvliet is niet zomaar de zoveelste Vinex-wijk. Daar hebben de huidige bewoners aan de Rijksstraatweg, de entree van het plangebied, voor gezorgd. Rijnvliet is de eerste wijk in Nederland die een openbare groenstructuur krijgt gebaseerd op de principes van het voedselbos.

Het plangebied ligt ingeklemd tussen de snelwegen A12 - A2 bij knooppunt Oudenrijn en het gelijknamige indus-

trieterrein. „Een lastige locatie door haar geïsoleerde ligging”, legt Marnix Vink uit. Hij werkt bij Felixx, bureau voor landschapsarchitectuur in Rotterdam en is sinds het begin bij de ontwikkeling van de wijk betrokken. „We hebben daarom het stedenbouwkundig ontwerp verbonden met al bestaande kwaliteiten. Dat zijn de Strijkviertelplas, Park Voorn en de Metaal Kathedraal bij de Rijksstraatweg.” De Metaal Kathedraal is een Katholiek kerkgebouw uit 1857 waar voorheen een metaalfabriek in zat en wat tegenwoordig een culturele broedplaats is. Bureau voor architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur De Zwarte Hond maakte in 2012 het stedenbouwkundige plan. Door de crisis werd de verdere planvorming en realisatie uitgesteld. Vorig jaar werd besloten dit vlot te trekken.

De gemeente Utrecht wilde dat de huidige bewoners van de Rijksstraatweg en de toekomstige bewoners van de wijk

bij de ontwikkeling van de openbare inrichting betrokken zouden worden. In maart 2016 vond een eerste workshop plaats met de bewoners, de basisschool, de BSO, de gemeente, de Metaal Kathedraal, woningbouwcoöperatie BO-EX en met de projectontwikkelaar. De bewoners gaven aan dat zij een andere sfeer wilden dan die van aangeharkt stadsgroen: meer weelderig en ecologisch. Zij droegen voedselbosdeskundige Xavier San Giorgi van AE – Food Forestry Development aan om een vernieuwend openbaar groen te ontwikkelen. Geen groen dat enkel decor is maar ook waarde toevoegt voor mens en dier in de vorm van voedsel, natuur en recreatie.

De wensen van de bewoners en betrokken partijen werden vertaald in een ambitiedocument. Hierin zijn de mogelijkheden voor een voedselbos in het stedenbouwkundig ontwerp van Rijnvliet verkend. „De groenstructuur die tussen de buurten ligt, mochten we vormgeven, maar het aantal m² uitgifbaar lag vast”, legt Vink uit. „Binnen die stedenbouwkundige context hebben wij het voedselbosprincipe ingepast. De totale openbare ruimte die we inrichten bedraagt 15 ha. Hiervan is circa 4 ha water en 11 ha openbaar groen.”

San Giorgi vult aan: „Door de verankering met de Strijkviertelplas en het park Voorn is de wijk naar binnen gekeerd. Er is een nieuwe biotoop ontstaan. Het concept zat al goed in elkaar.” Belangrijk, volgens San Giorgi, want bij het ontwerpen van een voedselbos ga je uit van de ecologische waarden in het gebied, het karakter van de plek en de geologie. Je kijkt naar de context en daar vloeit het ontwerp uit voort. „Ondanks dat het stedenbouwkundig ontwerp een gegeven was, gaf het voldoende ruimte voor de prestaties en de functies van een voedselbos.”

Zelfvoorzienend

Een voedselbos is een door de mens gecreëerde plantengemeenschap waarin de achterliggende principes van het natuurlijk bosecosysteem worden toegepast, maar dan met een nieuw palet aan eetbare soorten. Het bos biedt een grote

verscheidenheid aan voedsel zoals noten, vruchten, knollen, wortels, blad, twijgen en zaden, levert biomassa, slaat CO₂ op, houdt water vast en vormt een leefgebied voor verschillende dier- en insectensoorten, zowel boven- als ondergronds. Het is een zelfvoorzienend systeem dat is gebaseerd op het principe dat plantensoorten elkaar ondersteunen in groei. Maar het voedselbos is eveneens een plek waar je doorheen kunt wandelen, waarin je kunt spelen of waarvan je kunt genieten zittend op een bankje.

Groenblauwe structuur

Het landschappelijk ontwerp wordt gekenmerkt door een groenblauwe dooradering van het gebied, waarbij de waterlopen Buitenvliet, Hoofdvlief en Binnenvliet de belangrijke dragers zijn. Ze komen alle drie samen in het centrale voedselbos dat in verbinding staat met de boomgaard naast de Metaal Kathedraal. De Buitenvliet, de breedste waterloop, verbindt de Strijkviertelplas met het

voedselbos en Park Voorn. Een dwarslaan loopt van oost naar west. Hier heeft de oude Romeinse grens Limes gelegen. Tamme kastanjes en bijvoet zullen straks langs deze laan groeien en daarmee de culinaire en botanische historie van de Romeinen verbeelden.

De waterlopen, het centrale voedselbos en de dwarslaan verdelen de wijk in verschillende zones/buurten. Elke buurt heeft zijn stratenstructuur, binnenpleinen en een centrale speelplek. Door de buurt met het groen een eigen karakter te geven, krijgt die zijn herkenbaarheid. Per zone wordt het voedselbosprincipe op een andere manier uitgewerkt, maar in elke zone biedt het openbaar groen voedselwaarde, natuurwaarde en recreatiewaarde.

Hoe de buurten hun herkenbaarheid krijgen en welk sortiment er aangeplant gaat worden, is nu nog niet in detail bekend. Vink en San Giorgi werken momenteel aan het definitief ontwerp, dat naar verwachting over enkele maanden zal worden vastgesteld. Wel schetsen >

De waterlopen, het centrale voedselbos en de dwarslaan verdelen de wijk in verschillende zones/buurten. Door de buurt met het groen een eigen karakter te geven, krijgt die zijn herkenbaarheid.

De eerste mijlpaal van Rijnvliet is de aanleg van het vogeleiland afgelopen winter. Hiervoor is een oud populierenbos hergebruikt voor een natuurlijk habitat voor vogels. Het bos viel voor een deel samen met de aanleg van de Buitenvliet. Een deel van de bomen is omver getrokken en de wortelkluif gebruikt als oeverbeschoeiing, andere zijn getopt of er zijn gaten in de stammen aangebracht.

ze aan de hand van de westelijke en oostelijke oever van de Buitenvliet wat de verschillende waarden uit het voedselbos betekenen voor mens en dier.

Natuur en recreatie

Aan de westelijke oever staat de natuurwaarde meer centraal. Hier komt een amfibieënpoel die wordt ontsloten door een verhoogd vlonderpad zodat de wijkbewoners van dichtbij de natuur kunnen beleven. Een rietkraag geeft plek aan vogels zoals de roerdomp, maar is eveneens een fourageerplek voor vleermuizen. Deze worden via een laan van iepen naar het water geleid. „De vleermuizen zitten al in het gebied en door ze te begeleiden naar hun fourageerplek behoud je ze in de wijk. Daarbij schermt de rij iepen ook de verlichting af die langs het wandelpad staat en leveren ze een overvloed aan eetbare zaaddozen”, licht Vink toe. In het water groeit watermunt en in de rietkraag staan lisdodden waarvan je het stuifmeel in pannenkoeken kunt gebruiken.

De oostelijke oever is meer stedelijk georiënteerd. Ook hier wordt een verbin-

ding gemaakt tussen natuur-, voedsel-, en recreatiewaarde maar op andere manier. De nadruk ligt op recreatie. De oever is weliswaar deels natuurvriendelijk maar minder flauw. In het water kunnen kinderen zwemmen. Een lange vlonder verbindt het water met een biomeiler die, door het broeien van houtsnippers, warmte produceert. De kinderen kunnen na het zwemmen zelf warm water oppompen om te douchen. „Hiermee maak je ze spelenderwijs bewust hoe je anders met water om kunt gaan”, legt Xavier San Giorgi uit. Een struweel van de eetbare Siberische honingbes biedt plek aan egels, in een boom klimt de kiwibes omhoog. Op een naastgelegen voetbalveld dat uit het ruige gras is gemaaid kunnen kinderen straks voetballen.

Voordat de eerste inwoners komen, ligt er al een robuuste groenstructuur in Rijnvliet. In 2016 is een vogeleiland van oude populieren uit het gebied aangelegd. Dit voorjaar worden de eerste fruitbomen geplant langs het fietspad door de wijk. De toekomstige bewoners hoeven niet nog tien jaar te wachten voordat zij kunnen genieten van de weelderige rijkdom van het voedselbos. <

Lagensysteem

Een voedselbos bestaat uit zeven vegetatielagen. De eerste laag is die van de kruinlaag van grote bomen. Deze laag zorgt behalve voor eetbare onderdelen ook voor organische stof, beschutting en schaduw. De tweede laag bestaat uit kleinere, eetbare bomen die tot de onderkant van de hoogste kruinen reiken. Laag drie wordt gevormd door heesters en struiken. De kruidlaag is de vierde laag waarin meerjarige groenten en kruiden groeien. De vijfde laag is die van de bodembedekkers. De zesde laag bestaat uit planten die ondergronds wortels of knollen produceren. De zevende laag zoekt het hogerop, het is een verticale laag van klimplanten. Het centrale voedselbos in Rijnvliet dat met 5.000 m² het hart van de eetbare woonwijk vormt, bestaat uit zeven lagen. „Maar”, zo benadrukt Xavier San Giorgi, „het gaat niet per se om die zeven lagen maar om de prestatie en functie van het voedselbos. Minder lagen mag ook. Als de grote kruinlaag ontbreekt, spreek je van een voedselbosbosschage. Zonder kleine bomen van een voedselbosstruweel.” Al die verschillende voedselbosvormen worden de komende jaren gerealiseerd.